

UMANISM ȘI CONȘTIINȚĂ: O PERSPECTIVĂ ASUPRA VIZIUNII RĂZBOIULUI ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ A ANILOR 1914-1920

Dr. Gheorghe NEGUSTOR

*Secretar științific al Școlii Doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”,
Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai
gnegustor@gmail.com*

Abstract: Humanism and Conscience: A Perspective on War in Romanian Society (1914-1920)

Romanian modernity is undoubtedly characterized by nation's aspirations to become visible as a state in the south-eastern Europe and to fulfil the dream of uniting the territories with the majority of Romanian population. The First World War was the favourable background to accomplish that national dream but there was an enormous price to pay. For that reason disputes and debates between politicians were fierce and heated. However, Romania's entering the war, alongside Entente, in August 1916, huge sacrifices and the victory of the Allies contributed to the Great Unification of 1918. Despite it all, there were humanistic opinions on war expressed, like in other countries involved in the conflict. Our article aims at analyzing humanistic views that contradicted the interests of the Romanian Kingdom.

Keywords: the Great War, Romanian society, humanism, freedom of conscience, national interest

Of, sfinte Petre, eu nu mai pot. Nu mai cunosc lumea și ea nu mă mai cunoaște. Să meargă altul. Sunt obosit, trimiteți-mă la odihnă în sânul lui Avram. Vreau să nu mai văd. De două ori am văzut lumea învrăjbită, de două ori Crăciun cu sânge. Destul pentru bătrânețile mele slabe, sfinte Petre! ... Zise moșneagul și plânse cu hohot. Barba lungă începuse să-i tresalte și jocul să se înmoaie de lacrimi.¹

1 A. Melin, „Moș Crăciun”, în Al. Ciura, A. Melin, Toma Cocișiu, *Copiii în războiu. Schițe din zilele de acum*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Gr.-Cat., 1918, p. 25.

Aceste cuvinte reprezintă viziunea asupra războiului a unui publicist român din Transilvania Austro-Ungară. Ea exprimă o conștiință ce tânjește după pace. Personificată în cel mai popular personaj printre copii, *Moș Crăciun*, aceasta umanizează un discurs cu Sfântul Petru, în care imaginea asupra Primului Război Mondial este una tragică. Este o atitudine a refuzului de a mai lua parte la teribila încheștare dintre cele două tabere ce se nimiceau de doi ani de zile. El, cel care văzuse atâtea nenorociri în îndelungata sa existență, se simte neputincios în fața ororilor din acest război, ce a introdus multe noutăți în modul de distrugere a *celuilalt*. Umanismul celorlalte războaie, aspect ce va fi reluat în paginile următoare, este un caracteristică tot mai rar întâlnită între anii 1914-1918, fiind înlocuit cu un alt termen, *brutalizarea*.

Pornind de la aceste aspecte, în articolul de față, vom încerca o abordare a Marelui Război în societatea românească din perspectiva câtorva scrieri, care evidențiază o atitudine diferită față de opinia generală. Această diferențiere este dată de viziunea asupra impactului distrugător pe care îl are războiul, în comparație cu necesitatea lui pentru interesele naționale ale Regatului României. Pentru a înțelege mai bine ipoteza de la care am plecat, vom recurge în demersul nostru la comparații cu atitudini din alte state implicate în conflict. Acest lucru este necesar în primul rând datorită motivației principale ce a stat la hotărârea intrării în război pentru diversele națiuni sau imperii.

Se poate vorbi despre un război uman? Putem noi afirma că cei care se află pe câmpul de luptă, într-o încheștare teribilă pentru victorie și supraviețuire, au ei conștiința actului de a ucide? Desigur, sunt întrebări, la care au încercat să răspundă mulți specialiști, din domenii diverse în secolul scurs după încheierea războiului. Răspunsurile nu au fost mereu satisfăcătoare, mai ales, că, la nici un sfert de secol, a izbucnit un nou conflict mondial, cu o și mai mare intensitate în manifestarea violenței. Însă, toată lumea a căzut de acord că, secolul XX a adus o schimbare profundă a modului de a purta războiul. Consecința a tehnologizării vizibil mai avansată, a descoperirilor în chimie și fizică, a industrializării în ritmuri tot mai rapide și mai extinse, Marele Război oferă imaginea inversă a efectului devastator a tuturor acestor factori. Mutilarea, distrugerea extinsă de clădiri și zone împădurite sau cu lanuri de grâu și maci, epuizarea îndelungată a combatanților, traumele mentale ce afectează o proporție inimaginabilă de soldați, inventarea de arme sofisticate de ucidere și care provocau chinuri groaznice sunt doar câteva din caracteristice

inumane ale acestui conflict. La toate acestea se adaugă suferințele profunde la care este supusă populația civilă, de multe ori încălcându-se cele mai elementare drepturi stabilite de acordurile internaționale.

Așadar, mergând în acord cu istoricii francezi Stéphane Audoin-Rouzeau, și Annette Becker, vom folosi termenul *brutalizare* ca și antonim al celui de *umanism*. Primul dintre ei este folosit de cei doi mari specialiști ai Primului Război Mondial, ca și referință pentru acordul tacit al tuturor combatanților de a se manifesta în acest mod extrem. Brutalizarea devine o normalitate în cei peste patru ani de război.² De altfel, unul dintre scriitorii români pe care îi vom folosi în acest articol, Duiliu Zamfirescu, remarca în 1914, la puțin timp după începerea ostilităților în Europa:

„Rezultatul va fi o osteneală generală. Când se vor sfârși rezervele de oameni, care astăzi sunt egale, deoarece Rusia nu a ajuns la completa organizare a trupelor sale, atunci pacea va veni de la sine, cum vine noaptea și odihna, după o zi de trudă. Ea va găsi, peste tot, orașe dărâmate, fabrici închise, mame în doliu, copii orfani, câmpuri nelucrate, mizerie și suferință la infinit, iar pe cugetătorii omenirii, pe acei ce luptă în pace pentru fericirea semenilor lor, îi va găsi încremeniți de atâta nebulie.”³

Această previziune a scriitorului și omului politic român, este printre puținele nu numai din societatea românească, dar din toată Europa care redau cu o exactitate uimitoare impactul devastator al primei conflagrații mondiale. Este viziunea unui om cu o extraordinară viziune asupra lumii ce tocmai se aruncase orbește într-o încheștare distructivă. Așa cum bine știm azi, previziunile sale s-au adevărat cu exactitate, iar mare parte din lumea europeană și nu numai, s-a transformat în ruine, mizerie, cimitire mai dese ca niciodată și, mai ales, foarte multă suferință și disperare.

Pentru a înțelege mai bine analiza despre brutalizarea războiului și impactului pe care l-a avut asupra statelor implicate, ne vom opri atenția asupra principalelor motivații ce au împins zeci de milioane de indivizi să comită cele mai mari atrocități și să ducă violența la un nivel extrem de ridicat. Într-o analiză lucidă, detașată, istoricul britanic Ian Kershaw

2 Stéphane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, *Războiul redescoperit: 1914-1918*, Traducere de Constantin Popescu și Elena-Tudora Duță, Corint, București, 2014, p. 32.

3 Duiliu Zamfirescu, *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, Extras din Analele Academiei Române, Seria II – Tom. XXXVII Memoriile secțiunii literare, Librăriile SOCEC & Comp. și C. SFETEA, București, 1914, p. 18.

surprinde câteva motive esențiale ce au condus lumea să se arunce entuziasmată în război:

„Convingerea că războiul era necesar și legitim, dar și liniștitoare presupunere conform căreia avea să fie un conflict scurt – o aventură succintă, captivantă și eroică – terminat cu o victorie imediată și puține pierderi umane, nu a fost limitată la clasele conducătoare ale Europei, ci s-a infiltrat în secțiuni largi ale populației. Acest fapt ajută la înțelegerea motivelor pentru care atât de mulți oameni din țările beligerante au fost atât de entuziasmați, chiar euforici, în perioada în care tensiunea, neperceptută la nivelul cotidianului, până în ultima săptămână din iulie, s-a tot acumulat și, în final, a dus la război.”⁴

Așadar observăm cele două caracteristici principale, „necesar și legitim” pe care le-au folosit din plin toate națiunile implicate în conflict. Indiferent de natura deciziei pentru care un stat a intrat într-o tabără sau alta, acest lucru purta pecetea legitimității, a justeței cauzei care a dus la hotărârea finală. Totodată, ea era și necesară. Volker R. Berghahn demonstrează excelent cum Berlinul și Viena se pregătesc cu mult înainte de vara lui 1914 de „un război preventiv”, care să destrame ambițiile altor două mari puteri: Rusia și Franța.⁵ Aceeași atitudine belicoasă exista între Germania și Marea Britanie. Romanele englezești de la începutul secolului XX privilegiază tema spionajului și a invadării insulei britanice de către germani. Niall Ferguson a cărui monumental volum *The Pity of War* și-a câștigat meritul de a fi printre cele mai importante cărți dedicate Marelui Război, își intitulează primul subcapitol *Profeții*. În câteva pagini, reputatul istoric sintetizează ideile centrale ale unor romane ce au produs un impact deosebit în sensibilitatea națională britanică în primii ani ai secolului trecut.⁶ Volume ca *The Spies of Wight* al lui Headon Hill și *A New Trafalgar*, scris de A. C. Curtis, imaginează scenarii care pot fi reale. Prezența miilor de cetățeni germani în Marea Britanie constituie un pericol iminent datorită serviciilor de spionaj pe care le fac. În romanul lui Curtis, un război naval între Germania și Anglia este iminent. Scenariile apocaliptice cu invadarea insulei de către nemți au creat un șoc

4 Ian Kershaw, *Drumul spre iad: Europa, 1914-1949*, Traducere de Alexandru Tirdea, Litera, București, 2017, p. 66-67.

5 Volker R. Berghahn, *Origins*, în *The Cambridge History of the First World War*, volume I *Global War*, Edited by Jay Winter, Cambridge University Press, 2014, pp. 34-38.

6 Niall Ferguson, *The Pity of War*, Penguin Books, London, 1999, pp. 1-11.

în societatea engleză, mai ales articolele de presă care alimentau spaima colectivă.⁷

Așadar, spiritul naționalist este puternic cultivat în toate societățile europene, în școli, în armată, în presă și prin alte mijloace de propagandă. Educația națională a tinerilor a devenit repede unul dintre pilonii pe care se construiau societățile europene la începutul secolului XX.⁸ Robert Graves și Ernst Jünger sunt doi tineri entuziasmați, care pornesc spre linia frontului plini de curaj și dornici de a-și da viața pentru acest război legitim. Fiecare era conștient că luptă pentru o cauză nobilă, deși se aflau în tabere opuse. Jünger devenise, sub influența lecturilor lui Nietzsche, Schiller și Grimmelshausen, „un brav soldat entuziast și excepțional”. Graves a luptat pe front doi ani și jumate, fiind rănit în două locuri și suferind și traumele războiului. La început el a arătat un entuziasm și un curaj deosebit, nu de puține ori afirmând că-și va da viața pentru a avea un comportament onorabil pe câmpul de luptă. Dar, rănilor și șocul războiului îi schimbă atitudinea, lucru care se remarcă și în scris. Impactul scrierilor sale, mai ales celebra *Goodbye To All That*, este cel mai persuasiv dintre scrierile dedicate războiului.⁹

În schimb, Ernst Jünger, pe parcursul războiului dă dovadă de fapte de vitejie, își riscă viața de mai multe ori, fiind rănit chiar și primește decorații, printre care *Crucea de Fier clasa I* și *Crucea Cavalerilor de Hohenzollern*, dar și cea mai rară decorație *Pour le mérite*.¹⁰ Dacă memoriile lui Graves tratează forța distructivă a psihicului de către războiul industrializat, Ernst militează pentru ascensiunea spiritului uman dincolo de mașinile de război, în timp ce condițiile din tranșee dau naștere unui nou prototip de soldat, un adevărat luptător pe front, capabil de fapte de bravură, cu care să se mândrească toată națiunea. Am dat aceste exemple pentru a vedea cum entuziasmul de început, consecință a unei educații și propagande incisive, au determinat milioane de tineri să accepte plecarea pe front ca o provocare a maturității lor masculinizate. Pe de altă parte, ororile de pe câmpul de luptă îi vor transforma profund pe majoritatea dintre ei.

7 *Ibidem*, p. 1.

8 Ian Kershaw, *op. cit.*, p. 68.

9 Joe Lunn, „Male Identity and Martial Codes of Honor: A Comparison of the War Memoirs of Robert Graves, Ernst Jünger, and Kande Kamara”, in *The Journal of Military History*, vol. 69, nr. 3 (iulie 2005), pp. 715-717.

10 *Ibidem*, p. 722.

În societatea românească, lucrurile se petreceau puțin diferit față de marile state europene. Asemenea altor națiuni din această parte a Europei sau a Italiei, ca să oferim un exemplu concludent, Regatul României, după obținerea independenței s-a zbatut pentru afirmarea și recunoașterea internațională. Însă, scopul principal era acela de a îndeplini visul de generații a *României Mari*. Această idee bântuie mai multe state europene în ultimele decenii ale secolui XIX și până la izbucnirea Primului Război Mondial. Bulgarii doreau o *Bulgarie Mare*, sârbii la fel, italienii priveau cu multă speranță spre teritoriile aflate în cadrul Monarhiei Austro-Ungare etc. Spiritul modernității a fost unul al optimismului nemărginit, iar utopiile naționaliste au antrenat populațiile în conflicte ce vor irumpe în 1914 într-un mare vulcan. Așadar, în aceste societăți, războiul devenea o necesitate pentru a obține teritoriile în care populația era majoritară cu cea a lor și care, în trecut, le aparținuseră pentru o perioadă mai mare sau mai mică de timp. Numai că, pentru realizarea acestui ideal, fiecare trebuia să obțină teritorii pe seama celuilalt. Războaiele balcanice au demonstrat acest lucru. Ele vor aduce un prestigiu mare României, dar vor atrage și o ură nestăvilită a vecinului sudic, Bulgaria.¹¹ În acest sens, fiecare dintre aceste state își vor dezvolta o pedagogie națională amplă la care tinerii vor adera fără rezerve. Iar în educația lor națională, spiritul războiului capătă o importanță primordială. Iată ce declara unul dintre marii intelectuali ai vremii, sociologul Dimitrie Gusti:

„Astăzi existența unui stat nu se poate apăra și o națiune nu se poate întregi, decât prin război. Iar războiul care începe pentru a realiza aceste scopuri, este cel mai drept de pe lume.

Dacă nu ar fi fost războiul și ar fi domnit pace eternă, nu s-ar fi format unele națiuni, fie despărțindu-se (Belgia și Olanda), fie emancipându-se (eliberarea națiunilor balcanice de sub Turci), ori unindu-se, cum s-a făcut unirea Germaniei și unirea Italiei, după cum nici noi astăzi n-am fi avut independența!

La aspectele războiului trebuie deci adăugat încă unul: războiul este astăzi un factor creator al autonomiei națiunilor și al statelor moderne.”¹²

11 Pentru o înțelegere completă a acestei zone, recomandăm volumul: Andrew Baruch Watchtel, *Balcanii: o istorie despre diversitate și armonie*, în special capitolul IV: *Lungul secol al XIX-lea (1775-1922)*, Traducere din limba engleză de Cristina Ispas, Prefață de Daniel Cain, Corint, București, 2016.

12 Dimitrie Gusti, *Sociologia războiului*, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, București, 1915. p. 76.

Astfel de scrieri aveau un impact puternic în rândul tinerilor în special. Un alt intelectual român, își exprimă viziunea asupra războiului și a necesității sale cu zece ani înainte ca Regatul României să intre în război de partea *Antantei*. A. D. Xenopol își expune ideile despre importanța războiului în lume, la Congresul de sociologie de la Londra. Dintre toți participanții, el și doi profesori, unul din New York și unul din Gratz, argumentează și susțin ideea că războiul este un rău necesar. După debateri îndelungate s-au fixat teoriile pro și contra războiului, Xenopol rămânând la ideea că războiul este necesar în evoluția societății omenеști.¹³ Cunoscutul istoric român își începe pledoaria prin a afirma, dând și o serie de exemple, că cele mai multe dintre războaiele omenirii au provocat schimbări majore în înflorirea civilizației și în modernizarea societăților. Pornind de la războaiele medice care au provocat la eleni o înflorire civilizațională și culturală remarcabilă și ajungând la războaiele de o sută de ani care au dat naștere în Franța unei puternice conștiințe a „naționalității sale deosebite”, sau războaiele „silezice” care au făcut din Prusia o mare putere. Pe de altă parte, războaiele lui Napoleon, afirmă Xenopol, au răspândit ideile revoluției franceze la toate popoarele Europei, în timp ce războiul Crimeii a renăscut politic Principatele Române.¹⁴ Mergând în aceeași direcție, istoricul român afirmă că au existat și războaie „nedrepte”, care au cauzat prejudicii majore unor popoare; el dă exemplul Poloniei care și-a pierdut libertatea sau a națiunilor din Imperiul Austro-Ungar, care, de ani buni, luptă pentru independență. Însă, afirmă el:

„Dacă tragem bilanțul binelui și răului ce războaiele de până acum le-au lăsat în cursul dezvoltării, găsim că binele a covârșit cu mult relele și mai ales că binele s-a intrupat în forma de viață nepieritoare, pe când relele, în cele mai multe cazuri, au dispărut și au fost uitate.”¹⁵

Sigur că, dintr-un anumit punct de vedere, pe care îl regăsim și la alți intelectuali ai vremii, așa cum am văzut mai sus, Xenopol pare să aibă dreptate. Perioada în care scrie el, în care își formase opiniile reprezenta apogeul afirmării națiunilor moderne. Romantismul contribuise din plin

13 A. D. Xenopol, „Congresul Sociologic din Londra și organizarea militară a școalelor din România”, extras din *Analele Academiei Române*, Seria II – Tom. XXIX, *Memoriile Secțiunii Istorice*, București, Inst. De arte grafice „CAROL GÖBL”, 1906, p. 2.

14 *Ibidem*, pp. 3-5.

15 *Ibidem*, pp. 6-7.

la influența *spiritelor luminate* din Europa în direcția sacrificiului pentru națiunea puternică, cât mai aproape de idealul visat de ani buni.

Aceste teorii asupra necesității războaielor pentru afirmarea unor națiuni sau, regenerarea altora reprezintă viziunea generală care domina nu numai societatea românească, dar întreaga Europă.

Același Duiliu Zamfirescu, care nu poate fi acuzat de lipsă de patriotism sau naționalism specific începutului de secol XX, are totuși capacitatea rară de a analiza evenimentele și impactul războiului cu o luciditate extraordinară. Referindu-se la război în general, el afirmă: „Arta de a purta războaie e cu desăvârșire schimbată, după cum schimbate sunt o mulțime de manifestări ale sufletului omenesc, în veacul al 20-lea. O profundă criză sentimentalo-intelectuală tulbură lumea modernă. Individul cult din zilele noastre este subjugat de o putere nouă, alcătuită din nenumărate năzuințe neguroase: *idealismul*.”¹⁶ El observă pericolul acestei generații care se lasă abandonată total în mrejele atrăgătoare ale idealismului. Acesta este un concept care se metamorfozează de la o națiune la alta, oferind fiecărei societăți seva care o va arunca în războiul mondial. În Anglia și coloniile sale, ca, de altfel, și în Statele Unite ale Americii, voluntarii s-au înrolat puternic animați de sentimentul că salvează lumea de atrocitățile germane, mai mult chiar, ei sunt salvatorii civilizației și culturii din întreaga lume. Idealismul lor era unul universal, în care, marile principii guvernatoare trebuiau salvate. În schimb, societatea românească era animată de un alt idealism, specific statelor mici, aflate în plin proces de afirmare. Acesta este reprezentat de năzuința generală, făcută cu prețul oricărui sacrificiu, de a apăra „hotarele țării” și, mai ales, de a realiza marele vis: unirea tuturor românilor într-un singur stat. Pe această idee s-a focalizat pedagogia națională și educația militară în deceniile premergătoare Marelui Război. A crea *România Mare, Bulgaria Mare, Italia Mare, Serbia Mare*, reprezenta marele ideal pentru fiecare dintre aceste națiuni. Spre deosebire de imperii, care se caracterizează prin „forme birocratice centralizate de guvernământ” și stăpânirea regiunilor periferice de către una centrală, care deține întreaga putere, și care asumă, în numele Imperiului, valori universale „civilizatoare”, statele-națiune, deși au aceleași forme de guvernare centralizate, nu au diferențe instituționale între centru și periferie. Acestea promovează egalitatea cetățenilor și

16 Duiliu Zamfirescu, *op. cit.*, p. 1.

guvernarea în numele unei comunități naționale restrânse, în detrimentul principiilor universale, specifice imperiilor.¹⁷

Așadar, aceste metamorfoze ale idealismului au făcut ca zeci de milioane de tineri să se arunce curajoși în mijlocul unui măcel care-i va decima în doar câțiva ani. Umanismul specific lumii cavalierești, cu reminențe până în zorii secolului XX, a dispărut aproape în totalitate în miile de tranșee, în mările și oceanele, în avioanele ce brăzdau nemiloase văzduhul Primului Război Mondial. Această forță distructivă, nu numai fizică, din anii 1914-1918 este surprinsă admirabil de Susan Sontag prin o comparație care șochează și astăzi:

„Gravura lui Goltzius Balaurul devorându-i pe tovarășii lui Cadmos (1588), în care fața unui bărbat este smulsă cu dinții, nu înfioară la fel ca fotografia unui veteran din Primul Război Mondial căruia i-a fost spulberată fața. Oroarea din prima imagine face parte dintr-un subiect mai amplu – forme de peisaj – ce denotă talentul și îndemnarea artistului. Cealaltă imagine este înregistrată cu un aparat de fotografiat și arată, de foarte aproape, îngrozitoarea mutilare a unei persoane reale; atât și nimic mai mult. ... Când privești însă prim-planul unui act real de cruzime, ești nu doar șocat, ci și rușinat.”¹⁸

Aceste fotografii din război sunt cele care reflectă această lipsă profundă a umanismului. Ea este dată, în primul rând, de avântul cu care lumea s-a aruncat în luptă cu scopul de a-l distruge sub orice formă și indiferent de consecințe, pe celălalt, dar și de efectele distructive ale industrializării în masă și dezvoltării fără precedent a tehnologiei militare.

În acest război, conștiința individuală nu mai aparține soldatului. Ea a fost abandonată în mâinile celor care decideau, politicieni și generali. Era în joc soarta națiunii române. Visul pentru care luptau devenea idealul suprem al acelor timpuri, iar conștiința trebuia abandonată până la sfârșitul războiului. Doar așa se putea ajunge la victorie. Istoricul rol mână Alexandru D. Xenopol era convins, la 1906, că un război va ridica națiunea română. Apologia pentru războaie este sintetizată în acest paragraf elocvent:

17 Andreas Wimmer, Brian Min, „From Empire to Nation-State: Explaining Wars in the Modern World, 1816-2001”, în *American Sociological Review*, Vol. 71, No. 6 (Dec., 2006), p. 870.

18 Susan Sontag, *Privind la suferința celuilalt*, Humanitas, București, Traducere din engleză de Laura Cruceru, 2011, p. 44-45.

„Războiul conține totdeauna în el moartea cu puțință a popoarelor ce-l duc, și primejdia legată de el este însănătoșitoare pentru popoare. Ea le încordează puterile, le face să vadă că viața este un bun prețios care trebuie să fie apărat; pune asupra indivizilor îndatorirea de a mântui întregul și de a se jertfi pentru el; hrănește și dezvoltă iubirea de neam și de țară și întărește deci instinctul de păstrare a speciei, pus de natură chiar în om, pentru a precumpăni predominarea cea prea mare a instinctului păstrării personale, izvorul egoismului; dezvoltă în suflet înflorirea simțămintelor altruiste și dă vieții o cumpănire și o greutate pe care nu ar putea-o avea fără teama de moartea cu puțință.”¹⁹

Însă, la încheierea conflagrației mondiale, ce necesitase atâtea sacrificii, chiar dacă se realizase Marea Unire pentru români, un alt intelectual, I. C. Delaturda, combatant în război, constată epuizarea generală ce caracteriza societatea românească, brutalizată de război:

„Cei ce am luat parte la război, am trăit în mijlocul suferințelor, ca și în mijlocul cadavrelor. Am văzut și ne-am dat seama că de îndată ce forța vitală se slăbește sau dispare, agenții de descompunere își încep opera lor de distrugere. Cadavrele putrefiază; ființe viguroase devin umbre ale celor ce au fost. Marile epidemii care de obicei bântuie în timpul marilor războaie au aceeași cauză: slăbirea generală a puterilor de rezistență ale organismului omenesc. Microbii, acești agenți universali de descompunere, se fixează, se dezvoltă, se înmulțesc, acolo unde puterile de viață lasă de dorit. Și astfel se produc marile epidemii din timpul marilor războaie. Microbii, această armată invizibilă, năvălesc și distrug ceea ce a rămas nepustiit de război. Un fenomen analog se petrece în ordinea sufletească a indivizilor, societăților și popoarelor. Cei ce mor pe câmpurile de război, cei rămași acasă fără de ajutor, statul însuși dezorientat și înglodat în necesitățile războiului, nu mai prezintă puterea de rezistență, forța de organizare, pe care o avea în timp de pace, și cu care relele dispoziții, germenii de disoluție, despre care am vorbit mai sus, pervertirea generală a vieții care se perpetuează în orice organism social, trebuia să lupte și să învingă spre a se putea manifesta cu toată puterea lor distructivă.”²⁰

Aceste convingeri personale despre război, despre necesitatea și brutalitatea lui, reprezintă opinii ale unor personalități din societatea românească, care au provocat dezbateri și critici numeroase. Însă, pentru a

19 A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 7.

20 I. C. Delaturda, *Război și civilizație*, Cluj, Inst. de Arte Grafice „Ardealul”, 1923, p. 98.

exemplifica mai bine cum a funcționat relația dintre conștiință și necesitatea de adaptare la cerințele statului, vom descrie pe scurt un caz deosebit de interesant din armata română. Desigur, ele sunt mai multe, mai ales în statele occidentale. Iată ce s-a întâmplat, în vara anului 1917. Sergentul Frângulescu Constantin, din Regimentul 29/3 Obuz, este condamnat la moarte alături de camaradul și prietenul său, sergentul Gălățeanu Duță, de Curtea Marțială a Diviziei din care făcea parte regimentul lor. Din raportul trimis Marelui Cartier General, reiese faptul că Frângulescu se făcea vinovat de

„... dezertare în țară în timp de război în prezența inamicului, provocare la nesupunere către legi și dispreț pentru religia domnitoare. Adventist. Pus în urmărire la 16 iunie a.c. pentru că propaga credința adventistă spunând camarazilor că nu trage în dușman chiar dacă ofițerul lui va fi atacat. A fost lăsat la baterie și supravegheat pentru a se vedea cum se comportă. Regimentul ajungând pe front la 6 iulie, sergentul părăsește bateria și nu se înapoiază decât la 21 August. Invocă neliniștea în care se găsea din cauza religiei lui arătând că nu știa dacă este bine să tragă în dușman sau nu. Afirmă că e de bună credință și stăruie în adventism. S-a prezentat la regiment de bunăvoie declarând că a înțeles greșit percepțiile noii religii.”²¹

În ceea ce-l privește pe sergentul Gălățeanu, se spune că a fost influențat de Frângulescu, a acceptat învățăturile noii confesiuni și a părăsit frontul alături de acesta. S-a înapoiat tot pe 21 august 1917.²² Sunt condamnați, așadar la moarte, de Curtea marțială a Diviziei 13, primul având vârsta de 36 de ani, iar al doilea doar 25. Această condamnare la moarte aducea cu sine, degradarea militară, pierderea tuturor decorațiilor și drepturi la pensie pentru ei și familiile lor.

Desigur, respectiva pedeapsă este una extremă, dar pusă în aplicare în toate statele implicate în război. Situația celor doi nefericiți, care apelaseră la propria conștiință, contrar legilor războiului, părea pecetluită. În acești ani dificili de război, bisericile au susținut necondiționat eforturile națiunilor de a câștiga războiul. Cu atât mai mult în Regatul României, unde Biserica a avut un rol important, atât în anii de război, cât mai ales în procesul de comemorare și de exprimare a doliului. Cele două cazuri sunt, așa cum se poate observa, izolate și s-au manifestat din propria

21 Arhivele Militare Române, Direcția Justiției Militare, fond 5465, dosar 27, fila 295.

22 *Ibidem*.

inițiativă. La scurt timp după primirea pedepsei, ei adresează câte un memoriu scurt Regelui Ferdinand recunoscând „marea rătăcire sufletească” și cer revizuirea pedepsei.²³ Totodată, ei primesc un ofițer superior ca și apărător din oficiu, care întocmește un raport consistent arătând faptul că cei doi au primit o pedeapsă prea aspră față de faptele lor și nu se poate vorbi de dezertare în termenii propriu-ziși:

„... Or este constatat lucru că acești ostași aveau o purtare exemplară în Bateria lor , erau cinstiți, muncitori și supuși, și numai credința lor religioasă pe care greșit au înțeles-o, i-au determinat să plece de la corp fără voie. Într-adevăr, când au văzut că regimentul lor se apropie de front, când prin urmare trebuia să dea piept cu inamicul, ei, care șovăiau între credința lor religioasă de a nu ucide și îndatorirea ostășească de a-și apăra țara, au plecat de la unitatea lor și au venit în Iași în căutarea unor tâlmaci care să-i lămurească.”²⁴

La Iași, au întâlnit „niște” indivizi de aceeași confesiune care le-au explicat greșeala pe care au făcut-o. Chiar dacă porunca din Biblie spune „să nu ucizi”, în vremuri de război trebuie respectate deciziile conducătorilor țării. Așadar, această conștiință individuală, din care a izvorât umanismul specific vremurilor de pace, era pe cale să-i coste propria viață. Însă apărarea lor și rapoartele înaintate Regelui Ferdinand scot în evidență o altă formă de *umanism*, cel *militar*. Acesta este limitat, suspus legilor războiului. El intervine și salvează viața celor doi sergenți, care primesc o pedeapsă mai puțin înspăimântătoare „muncă silnică pe viață”²⁵. Decretul regal care aducea sentința era mai uman decât prima sentință ce aducea moartea necruțătoare. A doua sentință este dătătoare de speranță, pentru că puteau interveni schimbări substanțiale cu trecerea timpului, iar pedeapsa să se reducă.

Într-un magistral discurs, ținut în data de 15 decembrie 1918 în Aula Fundației Universitare „Carol I”, numit sugestiv *Memorial în onoarea camarazilor căzuți în războiul pentru unitatea națională*, cărturarul Vasile Pârvan face o apologie pentru cei morți în război, dând un nou sens societății actuale și sacrificiului făcut pentru ea. Fără a-i menaja pe inamici, pe cei din interior, care s-au sustras de la toate îndatoririle, ba

23 *Ibidem*, file 299-301.

24 *Ibidem*, file 302-304.

25 *Ibidem*, fila. 313 f-v.

chiar au profitat de pe urma războiului, Pârvan atribuie un sens profund sacrificiului și războiului purtat de națiunea română:

„Căci noi v-am biruit, o, adversari așa de triști astăzi, nu pentru că biruisem moartea, dar pentru că biruisem frica de dânsa. Cum am fi putut să ne mai temem de ea, când știam acum că ea nu poate birui decât trupurile, iar nu și opera noastră; fiecare dintre martirii noștri, sfărâmați în șanțuri de obuzele voastre, creștea cu încă o amintire mare durere a rasei noastre, cu încă o putere marea voință a generației noastre. Și în timp ce la voi fiecare moarte era, numai, încă o jale, la noi fiecare moarte era și o împărțășanie cu sfânta taină a idealului. Și morții noștri nu erau morți pentru cuceriri – care pot fi recucerite – nu erau morți pentru glorie – care e totdeauna înșelătoare –, ci erau morți pentru libertate, și aceasta nu moare niciodată.”²⁶

Umanismul militar, căci în fond la asta se reduce orice formă de umanitate în timpul războiului, este rezultatul dintre conștiința individuală, presată până la extrem de rigorile disciplinei și legilor care primează până la absolut în astfel de vremuri. Ca și soldat nu îți mai aparții, te afli în totalitate în slujba steagului țării tale. Pe câmpul de luptă voința și conștiința soldaților există doar pentru a nimici inamicul. Sau, în multe cazuri pentru a-și salva propria viață. Umanismul se reduce astfel, la capacitatea de a ucide pe cel din fața ta și de a-ți salva camarazii de arme. Desigur, există cazuri în care, firea umană și arată limitele în timpul războiului. Fraternalizările de Crăciun, fuga din fața inamicului, refuzul de a lupta au fost numeroase pe toate fronturile. Însă, în multe cazuri, și curțile marțiale au fost nemiloase. Cazul celor doi sergenți, a căror conștiință religioasă i-a determinat să refuze lupta, unde uciderea era inevitabilă, este reprezentativ pentru această cercetare. A lua pe cont propriu decizia contrare legilor din vreme de război, înseamnă nesupunere și condamnare la moarte. Reflecțiile unor intelectuali, pe care le-am expus în paginile de mai sus, reprezintă, de asemenea, poziționări ale conștiinței individuale. Aceste manifestări de răzvrătire a eului, au fost mult mai frecvente în societățile occidentale din timpul războiului, dar mai ales, în anii interbelici. Dacă în lumea anglo-saxonă, supraviețuitorii războiului s-au revoltat pentru sacrificiul imens făcut, pe care l-au declarat

²⁶ Vasile Pârvan, „Rosalia. Au căzut pentru libertate. Un cântec de jale și un cântec de biruință”, în *Memoriale*, Cartea Românească, București, 2001, p. 107.

inutil, în societatea românească participarea la conflict a fost inevitabilă. Mai mult, victoria finală a dus la îndeplinirea visului suprem al națiunii. Iar criticile s-au îndreptat cu precădere asupra modului de pregătire a războiului și a unor decizii considerate a fi eronate. Totodată, asumarea sacrificiului colectiv făcut de națiunea română a însemnat un act de curaj și de mândrie națională. Realizare Marii Uniri în 1918, îndeplinise cea mai mare dorință a românilor. Fusese motivația supremă pentru care se merita sacrificiul propriei vieți.

Bibliografie

Surse inedite

- ✦ Arhivele Militare Române, *Direcția Justiției Militare*, fond 5465, dosar 27.

Articole și volume

- ✦ Audoin-Rouzeau, Stéphane, Becker, Annette, *Războiul redescoperit: 1914-1918*, Traducere de Constantin Popescu și Elena-Tudora Duță, Corint, București, 2014.
- ✦ Berghahn, Volker R., *Origins*, în *The Cambridge History of the First World War*, volume I *Global War*, Edited by Jay Winter, Cambridge University Press, 2014.
- ✦ Baruch Watchtel, Andrew, *Balcanii: o istorie despre diversitate și armonie*, Traducere din limba engleză de Cristina Ispas, Prefață de Daniel Cain, Corint, București, 2016.
- ✦ Ciura, Alexandru; Melin, Aurel; Cocișiu, Toma; *Copiii în războiu. Schițe din zilele de acum*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Gr.-Cat., 1918.
- ✦ Delaturda, I. C., *Război și civilizație*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1923.
- ✦ Ferguson, Niall, *The Pity of War*, Penguin Books, London, 1999.
- ✦ Gusti, Dimitrie, *Sociologia războiului*, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, București, 1915.
- ✦ Kershaw, Ian, *Drumul spre iad: Europa, 1914-1949*, Traducere de Alexandru Tîrdea, Litera, București, 2017.
- ✦ Lunn, Joe, „Male Identity and Martial Codes of Honor: A Comparison of the War Memoirs of Robert Graves, Ernst Jünger, and Kande Kamara”, în *The Journal of Military History*, vol. 69, nr. 3 (iulie 2005).
- ✦ Pârvan, Vasile, „Rosalia. Au căzut pentru libertate. Un cântec de jale și un cântec de biruință”, în *Memoriale*, Cartea Românească, București, 2001.
- ✦ Sontag, Susan, *Privind la suferința celuilalt*, Humanitas, București, Traducere din engleză de Laura Cruceru, 2011.

- ✦ Wimmer, Andreas; Min Brian; „From Empire to Nation-State: Explaining Wars in the Modern World, 1816-2001”, în *American Sociological Review*, Vol. 71, No. 6 (Dec., 2006).
- ✦ Xenopol, Alexandru D., „Congresul Sociologic din Londra și organizarea militară a școalelor din România”, extras din *Analele Academiei Române*, Seria II – Tom. XXIX, *Memoriile Secțiunii Istorice*, București, Inst. De arte grafice „CAROL GÖBL”, 1906.
- ✦ Zamfirescu, Duiliu, *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, Extras din *Analele Academiei Române*, Seria II – Tom. XXXVII *Memoriile secțiunii literare*, Librăriile SOCEC & Comp. Și C. SFETEA, București, 1914.